

İZNİK / NİKAİA

UTKU TANRIÇA NİKE’NİN ÜLKESİ...

ÖMER TUNCER

FOTOĞRAFLAR
CEREN TUNCER
bilgi@cerentuncer.net

Zamanın yıkamadığı surları, Ayasofya Kilisesi, Yeşil Cami’si, antik tiyatrosu, sürgün Bedreddin’i, benzersiz çinileri, muhteşem gölü, gümrah zeytinlikleri, bağları, zengin kültürüyle gerçek bir uygarlık durağı; İznik... Söylenceye göre, “Utku Tanrıça Nike’nin kenti”... Türk tarihinde olduğu kadar, Hristiyanlık tarihinde de “özel” önem taşıyan, ayrıcalıklı bir kent...

Fotoğraf sanatçısı Ceren Tuncer, İznik’te adım adım dolaşarak, iç içe geçmiş çağların zamanımıza yansıyan izlerini görüntüledi. Çektiği her kareye kendi sezgi ve duyarlılığını katarak, görünmeyeni göstermeye çalıştı. Belgesel yönetmeni Ömer Tuncer de, oturdu, bu kareleri İznik’in kültür ve uygarlık mirasıyla buluşturan bağları kaleme aldı... Okuduğunuzda, hiç silinmeyecek bir İznik resmi yerleşecek zihninize...

Derler ki, Nikaia, Anadolu’nun Ana Tanrıçası Kybele ile Sangarios (Sakarya) ırmağının kızıymış. Niyeti, erkeklerden uzak durmak, hiç evlenmemekmiş. Günlerden bir gün, Çoban Hymnos’un aşkına bir okla karşılık vermiş, çobanı öldürmüştü. Eros bu cinayete kızmış, küple binmiş!.. Ne de olsa Aşk Tanrısı... Yememiş içmemiş, Dyonisos’a anlatmış, yardım istemiş ondan. Coşkuların, sarhoşlukların tanrısıymış Dyonisos. Genç kız babasının kollarında, Sangarios’ta yüzerken suya şarap karıştırmış, kızı sarhoş etmiş. Sonra da onunla sevişmiş. Nikaia bu

birliktelikten hamile kalmış. Önce kendini öldürmeye kalkmış ama sonra bu durumdan hoşlanmaya başlamış ve Dyonisos’dan başka çocuklar da doğurmuş. İşte derler ki, İznik, Dyonisos’un sevgilisinin adıyla kurup Nikaia’ya hediye ettiği kentmiş.

Anadolu söylenceleri sevgi öyküleriyle doludur. İznik’in kuruluşuna da Anadolu insanı bunlardan birini katmış, sevgiyle aşkla yoğurmuş.

Önceleri kentin etrafına duvar yapma gereği duyma-

Kızlar Kulesi

İzmir Müzesi, Selçuklu mezar taşı.

miş İznikliler. Ama bakmışlar ki gelen alıyor giden alıyor, kentlerini koca bir duvarla çevirmişler.

Duvarların üzerinde pek çok kule var... Kızlar Kulesi en ünlü ve güzel olanlardan.

Kızlar Kulesi'nin hemen önüne ikinci bir kule daha yapılmış. Taşları arasında Selçuklulardan kalma mezar taşları kullanılmış. Üzerinde Anadolu'daki en eski Türkçe yazıtlar var...

Kule duvarında Selçuklu mezar taşları.

1071'de Anadolu'ya gelen Selçuklular, 1075 yılında İznik'e ulaşmış, kendilerine başkent yapmışlar. Bizans, ancak 22 yıl sonra Haçlıların desteğiyle kenti yeniden ele geçirmiş.

Selçuklular'ın, ölenleri için kentteki Bizanslı taş ustalarına yaptırdıkları mezar taşları daha sonra Hristiyanlar ta-

Ayasofya, onarımdan önce.

Ayasofya, onarımdan sonra.

rafından bir sur kulesinin duvarında malzeme olarak kullanılmış, günümüze böyle kalmış. Üzerlerindeki Arap harfleriyle yazılmış olan yazıtların yapılış tekniği, acemiliği, Türkçe bilmeyen ustalara tarif edilerek yazdırılmış olduğunu düşündürüyor.

Şimdi Hristiyanlık için İznik'in neden çok önemli

Ayasofya, iç görünüm.

olduğuna dönelim. Günümüzde İznik'te pek çok kilise kalıntısı var. Ayasofya Kilisesi en önemli olanı.

Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı resmi din olarak benimsemesinden sonra, din adamları arasında birçok önemli tartışma yaşanır. Bu tartışmalar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapılan "Ekümenik", yani evrensel konsil toplantılarıyla çözülmüştür. Bu toplantıların ilki ve sonuncusu İznik'te yapılmıştır.

Birinci İznik Konsili, 325 yılında, Hristiyanlığın "Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi"nin kabulü sırasında yaşanmıştır. Bu üçlemeyi putperestlik sayan ve kabul etmek istemeyen İskenderiye Başpiskoposu Arius ile aynı düşüncedeki iki din adamı Birinci İznik Konsili'nde cezalandırılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Hristiyan dünyası, bu toplantıda, üçlemeyi tanrının üç yüzü olarak kabul etmiştir.

Birinci İznik Konsili'nde İznik'te toplantı için uygun yer bulmakta sıkıntı yaşanmıştır. Kayıtlarda, bu nedenle konsil toplantısının, Senato sarayında yapıldığı yazılıdır. Bu gereksemeyi karşılamak için olmalı, 335 yılında, ken-

tin tam ortasına Ayasofya Kilisesi inşa edilmiştir. İznik Ayasofya'sı, bugün biri İstanbul'da, biri de Trabzon'da bulunan üç Ayasofya kilisesinin en eski olanıdır.

Ekonomik Konsillerin yedinci ve sonuncusu, 787 yılında yapılan İkinci İznik Konsili, burada toplanmıştır. Hristiyan dünyası, bu toplantıda Bizans'ın, dini resimleri "put" olarak kabul eden "ikon kırıcılığı dönemi"ni sona erdirmiştir.

İznik Antik Tiyatrosu, Romalıların egemenliği sırasında yapılmıştır. Anadolu'da Ephesos ve Bergama gibi yamaçlara oturtulan Hellenistik dönem tiyatrolarından sonra, Roma döneminde tiyatrolar, düz alanlara yapılan binalar biçiminde yükselmekteydi. İznik Tiyatrosu ile İonya'da Miletos tiyatrosu (Söke-Menderes Ovası) bunun tipik örneklerdendir.

İznik Antik Tiyatrosu, 25 yıl boyunca Arkeolog Bedri Yalman tarafından yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Bu kazılardan, İznik'in geçirdiği çeşitli olaylara bağlı

Roma Tiyatrosu.

İstanbul Kapı tiyatro maskları.

İstanbul Kapı.

olarak Tiyatro'nun bir türlü tamamlanamamış olduğu anlaşılmıştır. Sonradan bu alan çok çeşitli başka amaçlar için kullanılmıştır. Tiyatronun içinde, İstanbul'un Latinler tarafından işgal edildiği dönemlerde yapıldığı anlaşılan Bizans yapı kalıntılarına rastlanmıştır. Arkeolog Bedri Yalman'a göre bu yöreye halk arasında "Saray Bahçesi" dendiği de göz önünde bulundurulursa, kalıntıların, Bizans'a başkentlik ettiği sıralarda İzniç'te kurulan Lazkarisler imparator soyuna ait bir saray olma olasılığı yüksektir.

İzniç şehir planı.

Tiyatronun içinde bulunan ve yoğun hayvan kemiklerinden oluşan dolgunun üzerinde, Haçlı seferleri sırasında ölenlerin gömüldüğü anlaşılan bir mezarlık ile bir de kilise kalıntısı ortaya çıkarılmıştır.

Tiyatrodan taşınan yapı parçaları, zaman zaman surların, zaman zaman su kemerlerinin, zaman zaman da kimi başka yapıların yapımında kullanılmıştır.

Bu parçaların en güzellerinden ikisi, kentin en görkemli kapısı olan İstanbul Kapı'ya götürülmüş olan ve gelenleri karşılayan mask kabartmalarıdır.

İzniç kent planı, bugün hâlâ antik dönemlerde olduğu gibidir. Kentin, Ayasofya Kilisesi'nin bulunduğu merkezde birbirini dik olarak kesen iki ana yolun oluşturduğu haç biçiminin dört ucunda kentin dört kapısı bulunmaktadır.

Kuzeyde bulunan "İstanbul Kapı" kent kapılarının en görkemli olanıdır.

Doğu uçtaki Lefke Kapı neredeyse İstanbul Kapı ile yarışacak güzelliktedir. Son yıllarda Roma dönemine kadar inilen ve Arkeoloji tekniğine uygun olmayan son derece hızlı kazılar yapılmış ve kapı bütünüyle ortaya çıkarılmıştır. Ancak bilim insanlarında, pek çok verinin yitirildiği ve

Lefke Kapı

bir tarih katliamının yaşandığı izlenimi vardır.

Batıda bulunan Göl Kapı, bugün yazık ki yok olmuştur.

Güney uçta Yenişehir Kapı bulunur. Osman Gazi'nin 1302 yılındaki kuşatması sırasında kurduğu karargâh bu kapı yakınlarında bugün Dırazalı Köyü'nün bulunduğu yerdedir. Draz Ali komutasındaki bir birliği buraya yerleştirmiş ve İzniç'e destek vermek üzere gelen Bizans ordusunu Yalakdere yakınlarında Koyunhisar'da yenerek Osmanlı'nın bir devlet olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

1331 yılında Orhan Gazi'nin kente girişi de Yenişehir Kapı'dan olur.

Orhan Gazi'nin kentte ilk yaptığı işlerden biri, bir Medrese inşa ettirmek olur. Kayıtlara "İzniç Medresesi" adıyla geçmiş olan bu medresenin nerede olduğu bugün bilinmemektedir. Ardından, 1336 yılında, Ekberîye ekolünün önemli bilim insanı Davudu Kayserî, Baş Müderris olarak İzniç'e getirilir.

1350 yılındaki ölümüne değin İzniç'te yaşamış olan Davudu Kayserî, Osmanlı tarihi boyunca medreselerde uygulanacak olan bilim ve eğitim dizgesini kurar, geliştirir.

Davudu Kayserî'nin, bir bilim insanı olarak, ancak 20. yy'da ortaya çıkan, "doğanın enerjiden oluştuğu" gibi çok dikkate değer görüşleri olduğu bilinmektedir. İbnül

Yenişehir Kapı

Süleyman Paşa Medresesi, dış görünüm.

Süleyman Paşa Medresesi, avludan bir görünüm.

Davudu Kayseri'nin mezarı.

Arabî'den gelen Vahdet-i Vücut anlayışı üzerine Sadrettin Konevi tarafından oluşturulmuş olan Ekberîye ekolünün düşünsel çizgisine uygun olarak, Evrene “Küll Unsur”, suya “beyaz atom”, varlıklara “sabit öz” adını vermiştir. Yaşamın sevgi üzerine kurulu olduğu, insanın Allah’a ancak, “insan”ı severek ulaşabileceği biçimindeki görüşüyle 13. yy tasavvufunun sürdürücüsü olduğu anlaşılmaktadır.

Davudu Kayseri, çağdaşı Yunus Emre gibi 13. yy Anadolu Hümanizminin doruklarından sayılmalıdır.

Çağdaşları gibi onun yapıtları da, yazık ki, yeterince araştırılmamış, günümüz Türkçesine çevrilmemiş ve bilim insanlarınca değerlendirilmemiştir. Bu nedenle de pek

İznik Arkeoloji Müzesi

İznik çinileri - Londra British Museum

çok Anadolu Hümanistinde olduğu gibi Davudu Kayseri de belirli çevrelerin dışında gereği gibi bilinmemekte, tanınmamaktadır.

Orhan Gazi'nin egemenliği süresinde, yaklaşık otuz yıl boyunca İznik, büyük bölümü Davudu Kayseri'nin yol göstericiliğinde, Osmanlı'nın bilim merkezi olmuş-

Yeşil Cami

tur. İlk kurulan “İznik Medresesi” yanında “Orhan Gazi Medresesi”, “Hayrettin Paşa Medresesi”, “Halil Paşa Medresesi”nin adları çeşitli metinlerle geçmektedir. “Süleyman Paşa Medresesi” ise bugün ayakta. İyi bir restorasyon geçirmiştir ve günümüzde çiniciler çarşısı olarak kullanılmaktadır.

Aynı dönemde bu medreselere bağlı “mektep”ler de kurulmuştur. Bunlar arasında bildiklerimiz, “Orhan Gazi Mektebi”, “Süleyman Paşa Mektebi”, “Darül Hadis” ve “Darül Kura” adlarını taşımaktadır.

Çok eski çağlardan beri İznik'te seramik araç gereç yapılmaktaydı. Roma ve Bizans döneminde kendisine özgü yöntem ve süslemelerle seramik yapımı sürdürüldü. Ama Selçukluların Uzakdoğu'dan getirdikleri yapım teknikleri ve mavi-beyaz bezemeleri ile seramik işi İznik'te yeni bir döneme girmiştir. Çin'den gelmiş olduğu için olmalı, bu yeni ve renkli tekniğe “çini” adı verilmiştir. Beylikler döneminde olsun, Osmanlı'nın çeşitli dönemlerinde olsun İznik çiniliği çeşitli ustaların özverili çalışmasıyla bulunan yeni teknikler, yeni renklerle geliştirildi.

İznik çiniliğinde bir yandan tabak, bardak, sürahi gibi araçlar üretilirken, öte yandan tek renkli tuğlalar ile karo biçiminde kaplama malzemesi olarak inşaat malzemeleri de üretilmeye başlandı. Tek renkli tuğlaların çeşitli desenler biçiminde dizilmesi ile ortaya çıkan yapıların en ünlülerinden biri İznik Yeşil Camii'dir.

Yine İznik'te Eşrefoğlu Rûmî Camii minaresinde bu-

Eşrefoğlu Rûmî Camii'nin minaresi üzerindeki çiniler.

lunan çini karolar İznik çiniliğinin önemli örneklerindendir.

İznik çinisi kullanılarak donatılan pek çok yapı bütün dünyada ün kazandı. İstanbul sarayında, camilerde, hamamlarda çini kullanılması gitgide yaygınlaştı. Topkapı Sarayı'nda bulunan Çinili Köşk en ünlülerindendir.

İznik çinisi, zaman zaman hünerli ustaların elinde, başkalarının yapamadığı o ustaya özel gelişimler göstererek bulunmaz nitelikler kazanmıştır. Sözelimi çini üzerine yapılan çok özel renkler bulunmuş bu renkler o ustaların ölümünden sonra başka ustalar tarafından yapılamamıştır. Ünlü “İznik kırmızısı” bunlardandır.

İznik çiniliği daha sonra, Osmanlı sarayının çinilerinin İstanbul'a taşınması ile 17.yy'da sona ermiştir.

1980'li yıllardan bu yana İznik çiniliğini yeniden oluşturmak için araştırmalar yapılmakta, iyi niyetli çabalar görülmektedir. Kurucu Müdür Turgut Tuna'nın çabalarıyla Uludağ Üniversitesi'ne bağlı İznik Yüksek Okulu kurulmuştur ve o günden bu yana İznik çinisi ustaları yetiştirmektedir. Açtıkları atölyelere her gün yenileri eklenmektedir.

Turgut Tuna atölyesi Elxsir, İznik'te çağdaş İznik çinilerinin seçkin örneklerini vermekte ve zaman zaman dünyanın çeşitli yerlerinde sergiler açmaktadır .

İznik çinileri - Berlin Bergama Müzesi

Turgut Tuna Atölyesi

<http://www.turguttuna.com>

İznik'te, Orhan Gazi zamanından başlayarak yalnızca biri kullanılır durumda olan yedi kadar hamam kalıntısı saptanabilmektedir. En ilginç olan, yanlış olarak “Selçuklu Hamamı” denilen “İsmail Bey Hamamı” kalıntısıdır. Küçük, özel bir yapı izlenimi veren bu hamamın kubbeleri ve kubbe kenarlarındaki süslemeler günümüze değin ulaşabilmektedir.

Özellikle dört kubbenin içinden bakışla görülebilen süslemeler, çeşitli çark-ı felek desenleriyle süslüdür. Bunlardan üçü durağan, biri döngü biçimlidir. Doğu kültürlerinde iyi ile kötünün, gündüz ile gecenin, yazla kışın art

İsmal Bey Hamamı

ler biçiminde yapılmış olan bu mezarların Anadolu’da başka bir örneği bulunmaması olasıdır. Ortaya çıktığında içinde renkli dal, kuş, kurdela bezemeleri bulunmaktaydı. Uzmanlar tarafından değerlendirilemeden yitirilmiş olan bu mezarların bugün, ancak zamanında çektiğimiz fotoğrafları kalmıştır. Vergilerimizle yaşayan bu ülkede, Tarihe ve Arkeolojiye, daha genel bir söyleyişle “bilim”e verilen değerın tipik örneği budur!..

arda gelişini, akışı, sonsuzluğu, sınırsızlığı anlatan çark-ı felek süslemeleri önemlidir.

Antik kültürlerden bu yana, özellikle Anadolu’da cami, türbe, hamam gibi birçok yapının süslemelerinde, mezar-taşlarının üzerinde, ahşap oyma ya da mermer kabartma olarak çeşitli çark-ı felek motifleri görülür... Bunlar kimi zaman soyut biçimler olarak, kimi zaman çiçek gibi, dal gibi doğal süslemeler olarak işlenmiştir. Ama en yaygın olanı helezon soyutlama olarak yapılan biçimdir.

Ülkemizin pek çok yerinde olduğu gibi, zengin bir tarih kenti olan İznik’te de çok değerli buluntular sürekli olarak yitirilmektedir. İnşaatların temel kazıları sırasında ortaya çıkan ve kimseye haber verilmeden kapatılanlar bir yandan, haber verilmiş olsa da ilgisizlikten yitirilenler öte yandan... Kiminin elde yalnızca fotoğrafları kalır. Bu bile şans sayılmalıdır!.. İşte bunlardan biri, 7-8 yıl önce Bahçeboğazı mevkiinde bir yol yapımı sırasında ortaya çıkan mezarlardır. Pişmiş topraktan küçük odacık lahit-

Ve İznik sürgünü Şeyh Bedreddin...
Nâzım Hikmet diyor ki:

*Bu göl İznik Gölü’dür.
Yanında İznik kasabası.
İznik kasabasında kırık bir yürek gibidir demircilerin örsü.
Çocuklar açtır.
Kurutulmuş bir balığa benzer kadınların memesi.
Ve delikanlılar türkü söylemez.
Bu kasaba İznik kasabası.
Bu ev esnaf mahallesinde bir ev.
Bu evde bir ihtiyar vardır Bedreddin adında.
Boyu küçük
sakalı büyük
sakalı ak.
Çekik çocuk gözleri kurnaz
ve sarı parmakları saz gibi.
Bedreddin ak bir koyun postu üstüne oturmuş,
hatt-ı talik ile yazıyor “Teshil”i.*

Osman ve Orhan Gaziler, devletlerini, Hristiyan-Müslüman, Türk-Rum ayırt etmeden Anadolu’lular olarak hep birlikte, Selçuklu ve Bizans feodalizmine karşı oluşturmuştu. **Dünyada ilk kez** hep birlikte insanın, “kul” değil, “insan” sayıldığı bir devlet kurulmuştu. Kulluk düzeninin I. Murat’la, Yıldırım Bayezid’le başlayan yeniden tırmanışı, Musa Çelebi tarafından durdurulmak istendi. Bu savaşında Çelebi’nin yardımcı, kazaskeri (o dönemde henüz

İznik Miizesi çark-ı felek desenleri: Çiçekli mezar taşı ve çark-ı felekli kabartma.

Bahçeboğazı mevkiinde ilgisizlikten yitirilen özgün mezarlar.

İznik Gölü ve balıkçılık görüntüleri.

İstanbul Kapı’dan sur boyunca göle inen yol.

başvezirlik yoktu) ve danışmanı Şeyh Bedreddin’di. İki buçuk yıl Osmanlı’yı yöneten bu ikili, Çelebi Mehmet’in yönetimi ele geçirmesiyle düşürülmüş, Musa Çelebi idam edilmiş, Şeyh Bedreddin İznik’e sürgüne gönderilmişti.

Şeyhin, İznik’te yaşadığı sürede, İstanbul Kapı ile göl arasında, bir tarafında surlar bulunan sokakta bir evde yaşadığı söylenir. Bu evde iki önemli kitabını, “Varidat” ile bilinen 42 kitabından 41’i gibi yazık ki henüz Türkçeye çevrilmemiş olan “Teshil”i yazmış olduğu bilinir.

Şeyhlerinin çizdiği yoldan “kul”luğa direnen ve “insan” savaşımı veren iki öğrencisi, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal’in Ege’deki isyanı üzerine İznik sürgününden kaçan Bedreddin, Trakya’ya giderken Çelebi Mehmed tarafından yakalanacak, Serez’e götürülecek ve idam edilecektir.

“İnsan”ı “insan” sayan 13. yy Anadolu hümanizmi,

Osmanlı kulluk düzeni tarafından, Seyyid Nesimi, Şeyh Bedreddin, Şah İsmail Hatayi, Pir Sultan Abdal ve Köroğlu gibi Anadolu “insan”larının ve onları izleyen çoluk çocuk, yüz binlerin kanları akıtılarak ancak yüzyıllar içinde durdurulabilmiştir.

Anadolu’nun “Yeniden Doğuş”u için “Kemalist Devrim”i beklemek gerekecektir.

Türkiye’nin beşinci, Marmara bölgesinin en büyük gölü olan İznik Gölü, son yıllarda İznikli balıkçılara yeterince ürün vermiyor. Balıkçılar arasında nedenine ilişkin birçok söylenti dolaşıyor. Kimine göre göle gümüş balığı aşılansmış olması, büyük balıkların yumurtalarının tükenmesine neden olmuş. Kimine göre gölde belirli döngülerde balığın ve kerevitin bolca çıktığı ve çıkmadığı zamanlar olurmuş.

Ama nedenleri ve önlemleri konusunda bilimsel hiçbir araştırma yapılmamış. Geçimini gölden sağlayan İznikliler doğru dürüst bir araştırmanın yapılmasını ve önlem alınmasını bekliyor.

Antik dönemden bu yana İzniklinin temel geçim kaynağı zeytin. Denizden bu kadar uzakta, bu denli güzel zeytin yetişmesi şaşırtıcı. Marmara bölgesinin ve İznik Gölü’nün birlikte yarattığı iklim koşulları, göl çevresindeki yamaçlarda bölgenin en güzel zeytininin yetişmesini sağlıyor. Hemen her İzniklinin az ya da çok zeytinliği var. Ürün zamanı evlerde zeytin işlenmeye başlıyor. Köylerde bile zeytinyağı çıkarmak üzere yağhaneler bulunuyormuş. Ama modern fabrikalar geliştikçe bu yağhanelerin özel araç gereçleri artık kullanılmaz olmuş.

İznik’te zeytin ağaçları ve zeytinciler.

